

CMS Kluge

Farris 2024

Lars Ivar og Espen Nyland

Dagens tema

- Generelt: Tilleggsvederlag, forskjeller mellom krav som gjelder endringer og krav som gjelder svikt i byggherres medvirkning
 - 15% regel: Den kvantitative grense for BH endringskompetanse

To veier til «tillegg» (penger/tid)

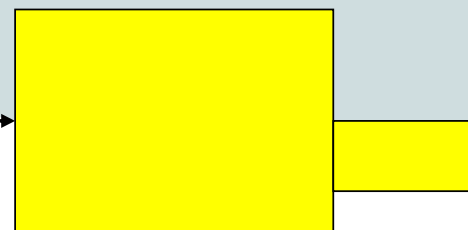
CMS Kluge

Proessen

Produktet

Svikt i byggherrens
leveranser og annen
medvirkning

Endring

En endring = kan gi dobbelt grunnlag for krav på tilleggsvederlag

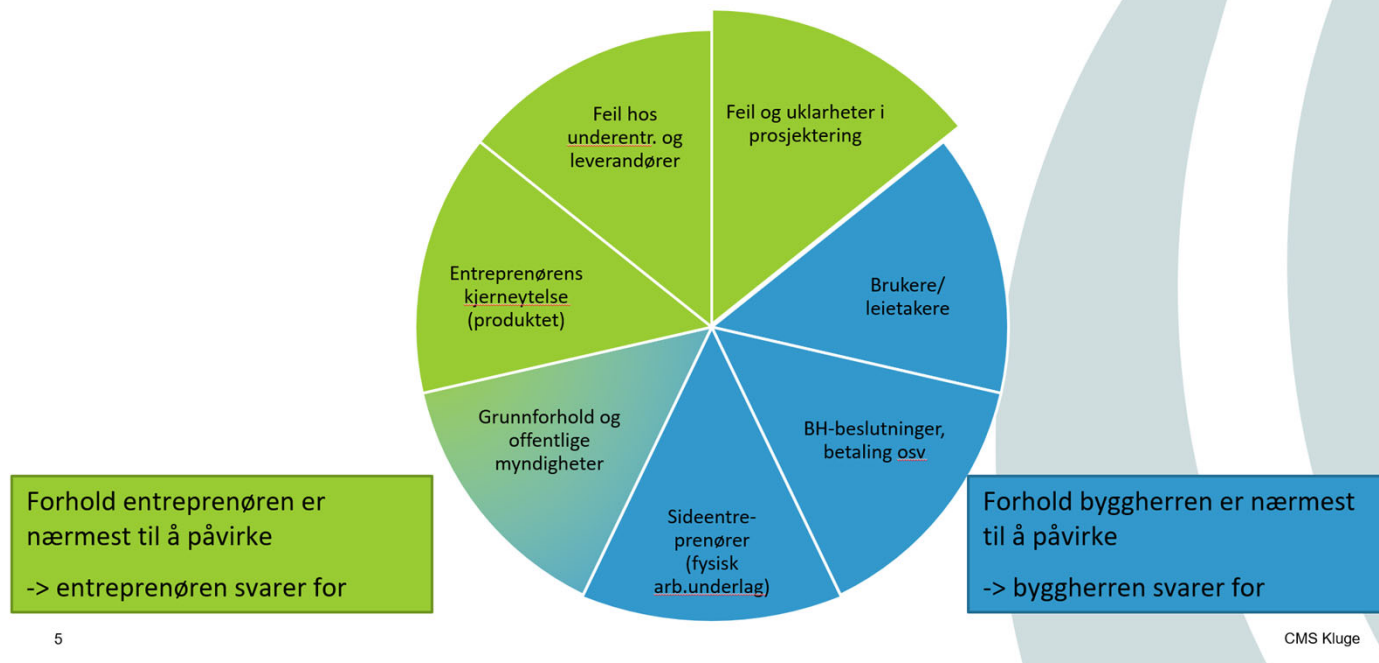
«Funksjonsfordelingsprinsippet»

«Tillegg» - tid eller penger:

1. Endring
 - Pålegg
2. Svikt i BHs medvirkning
 - Arbeidsunderlaget, grunnforhold, BHs prosjektering, offentlige myndigheter, tilkomst, sideentreprenører, BHs beslutninger m.m

Totalentreprise: Hvem har risikoen for hva?

CMS Kluge

To forskjellige typer krav – pålegg / vs risiko

- Krav knyttet til endringer og krav knyttet til svikt i BHs medvirkning -> to forskjellige typer krav
 1. Endring: Sammenheng med pålegg/ønsker og behov
 2. Svikt i BHs medvirkning: Sammenheng med risiko
- I NS 3430/3431: Forskjellig regulering – et misligholds-spor – med **dekning av tap** («merutgifter») for krav knyttet til svikt i BHs medvirkning og **vederlag** for endringer (hoppeplikt i begge tilfeller)

NS 3431 (3430) – dobbeltsporet system

Svikt i medvirkning:

22.4 Totalentreprenørens krav på dekning av merutgifter som følge av forsinkelse

Totalentreprenøren kan kreve sine merutgifter dekket av byggherren etter reglene i punkt 26 som følge av forhold beskrevet i 22.1, men ikke i 22.2.

26.1 Krav på dekning av merutgifter

Blir totalentreprenøren påført merutgifter ved forsinkelse som nevnt i 22. 1, eller påføres han merutgifter av andre årsaker som må henføres til byggherrens forhold, kan han kreve utgiftene dekket av byggherren.

Totalentreprenøren har krav på kompensasjon bare i den utstrekning han ikke kan begrense eller forebygge utgiftene med rimelige midler.

Endring:

33 Endringer

33.1 Byggherrens rett til å pålegge totalentreprenøren endringer

Byggherren har rett til i overensstemmelse med 33.2 å pålegge totalentreprenøren endringer i prosjekteringen og utførelsen. Endringen må stå i sammenheng med det kontrakten omfatter, og ikke være av en vesentlig annen art. Endringen kan blant annet gå ut på så vel pålegg om tilleggsarbeid som reduksjon av arbeidets omfang.

Totalentreprenøren er ikke forpliktet til å utføre tilleggsarbeider som omfatter mer enn 15 % netto tillegg til kontraktssummen, jf. 2.10. Merarbeid som skyldes variasjoner i avtalt anslåtte mengder, anses ikke som tilleggsarbeider i denne sammenheng, med mindre variasjonene i vesentlig grad overstiger det totalentreprenøren burde tatt i betraktning ved inngåelsen av kontrakten. For øvrig plikter

33.4 Oppgjørsregler ved endringer der enhetspriser er avtalt

33.5 Oppgjørsregler ved endringer der enhetspriser ikke er avtalt eller ikke er anvendelige

«Prosedyreregler» i 840x (uansett grunnlag for krav)

- ENT har **plikt** til å tilpasse seg de endrede forholdene («hoppeplikt»)
 - Selv om BH har risikoen
 - Og selv om BH ikke aksepterer at pålegget utgjør en endring/tillegg
 - ENT har **krav** på:
 1. Tillegg i tid (fristforlengelse), dersom fremdriften hindres
 2. Tillegg i penger (vederlagsjustering)
 - i. For arbeidet isolert, dersom tillegget gjelder et spesifikt arbeid
 - ii. For eventuell påvirkning tillegget medfører for kontraktarbeidene – typisk at arbeidene tar lenger tid
- Litt forskjellig ordlyd i de forskjellige standardkontraktene, men hovedinnholdet er felles

Eksempel: Reguleringen i NS 8407

CMS Kluge

Tilleggsvederlag

Tillegg i byggetid

34.1 Retten til vederlagsjustering

34.1.1 Endringer

Partene har krav på justering av vederlaget dersom det foreligger en endring etter punkt 31 eller 32.

34.1.2 Svikt i byggherrens ytelser mv.

Totalentreprenøren har krav på justering av vederlaget som følge av forsinkelse eller svikt ved byggherrens ytelser etter punkt 22, 23 og 24, eller som følge av andre forhold byggherren har risikoen for.

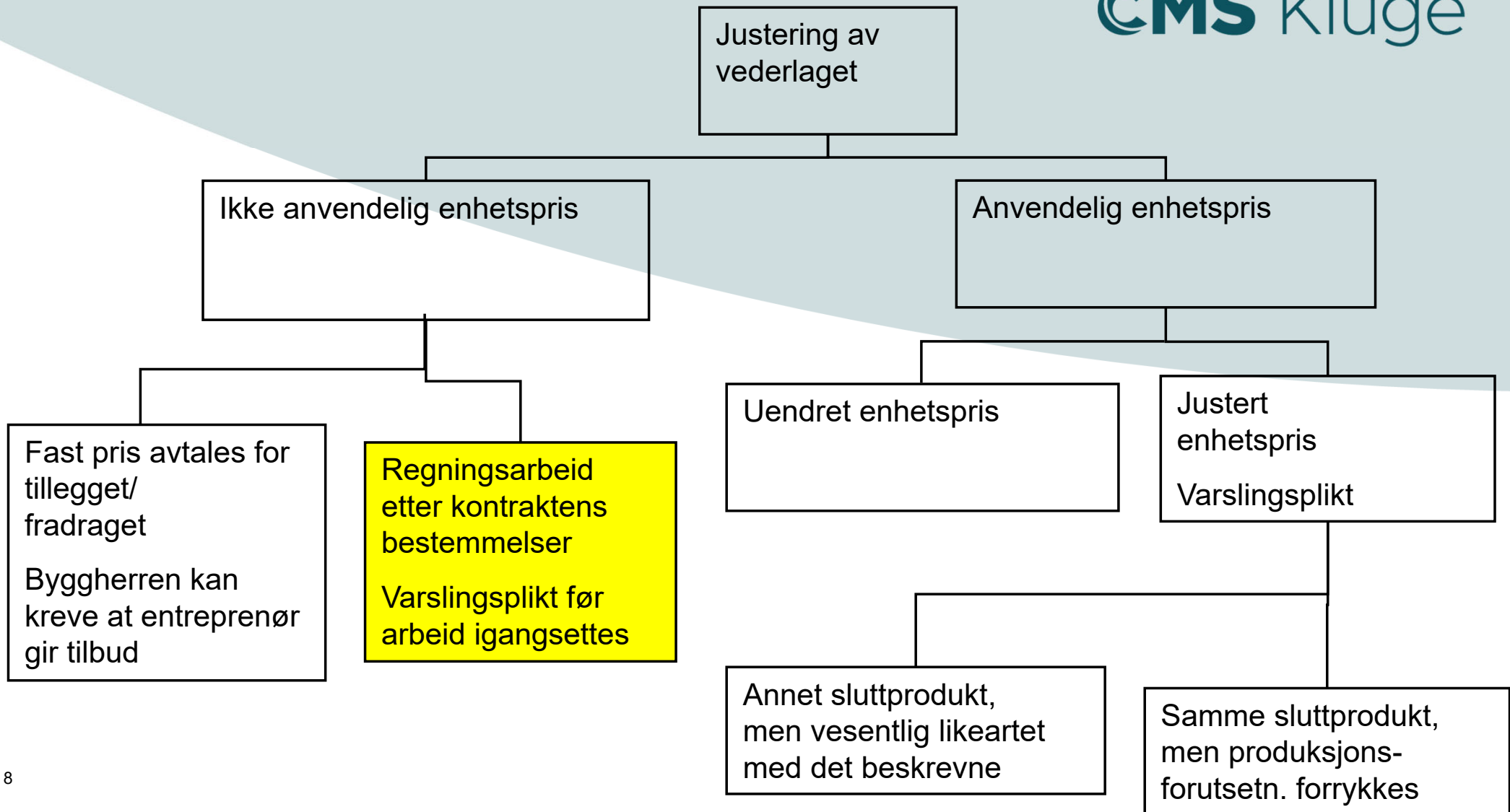
Dersom totalentreprenøren vil kreve vederlagsjustering, skal han uten ugrunnet opphold varsle byggherren når han blir eller burde ha blitt klar over forholdene nevnt i første ledd. Krav på vederlagsjustering tapes dersom det ikke varsles innen fristen.

34.1.3 Særskilt varsel om økte utgifter til rigg og drift mv.

33.5 Beregning av fristforlengelse

Fristforlengelsen skal svare til den virkning på fremdriften som forhold nevnt i 33.1, 33.2 og 33.3 har forårsaket, der det blant annet tas hensyn til nødvendig avbrudd og eventuell forskyvning av utførelsen til en for vedkommende part ugunstigere eller gunstigere årstid. Det skal også tas hensyn til den samlede virkningen av tidligere varslede forhold som kunne gi rett til fristforlengelse.

Vederlagsjustering i NS 840x mv

Hva er utfordringen I?

- Stor forskjell på situasjonen der BH ønsker noe/bestiller noe, og der uforutsett risiko materialiserer seg
- Større tvistepotensial der noe (større) uforutsett oppstår: Både BH og ENT får eksempelvis utfordringer med budsjett/kalkyle
- Prosjektgjennomføringen forvanskas
 - Konsekvenser kan være krevende å håndtere
 - Konsekvenser kan være krevende å identifisere og sannsynliggjøre
- Kravsberegning kan være krevende; de «felles prosedyreregler» er ikke alltid egnet

Hva er utfordringen II?

- Endringskrav og krav knyttet til svikt i BHs medvirkning har forskjellig utgangspunkt, og det KAN være grunn til å ha forskjellige «prosedyre»-regler
- Eks: NS 3430/3431: Ikke bare vederlagsreglene var forskjellige i NS 3430/3431
 - 15% begrensningen som kvantitativ grense for BHs endringskompetanse og BHs plikt til å stille sikkerhet bare i NS 3431 pkt. 33 og ikke i pkt. 22/26

Videre tema: Innholdet i «15% regelen» - BHs endringskompetanse

NS 3431

33.1 Byggherrens rett til å pålegge totalentreprenøren endringer

Byggherren har rett til i overensstemmelse med 33.2 å pålegge totalentreprenøren endringer i prosjekteringen og utførelsen. Endringen må stå i sammenheng med det kontrakten omfatter, og ikke være av en vesentlig annen art. Endringen kan blant annet gå ut på så vel pålegg om tilleggssarbeid som reduksjon av arbeidets omfang.

Totalentreprenøren er ikke forpliktet til å utføre tilleggssarbeider som omfatter mer enn 15 % netto tillegg til kontraktssummen, jf. 2.10. Merarbeid som skyldes variasjoner i avtalt anslåtte mengder, anses ikke

33.3.5

Selv om det foreligger tvist, har totalentreprenøren plikt til å utføre det som er pålagt, mot sikkerhetsstillelse fra byggherren.

Rettslig utgangspunkt

Rettslige utgangspunkter

Utgangspunkt: Objektiv fortolkning av avtaler mellom profesjonelle

Objektiv fortolkning

- Formål og andre reelle hensyn

Rt-2010-961 («Skanska»)

(44) Det foreligger ingen holdepunkter for at partene har hatt noen felles forståelse av disse bestemmelsene. Spørsmålet om hvordan kontraktsforholdet mellom partene skal forstås, må da avgjøres ut fra en objektiv fortolkning av bestemmelsene. Det at bestemmelsene må tolkes objektivt, innebærer imidlertid ikke at de utelukkende skal tolkes ut fra hva en naturlig språklig forståelse av bestemmelsene tilsier. Bestemmelsenes ordlyd må blant annet leses i lys av de formål de skal ivareta, og andre reelle hensyn.

Objektiv tolking

- Særlig styrke i entrepriseforhold

HR-2019-830-A («Sveen»)

(37) Det er et sikkert rettslig utgangspunkt at avtaler mellom næringsdrivende må fortolkes objektivt, jf. blant annet Rt-2010-961 avsnitt 44 og Rt-2010-1345 Oslo Vei avsnitt 59. I Mika-dommen avsnitt 58 konkretiseres dette slik for kontrakter i entrepriseforhold:

«Ved anbud, der kontraktsgrunnlaget er utarbeidet av den ene parten alene, er det krav om like konkurransevilkår for tilbyderne. Prinsippet om en objektiv fortolkning av avtaler mellom næringsdrivende får derfor en særlig styrke i entrepriseforhold.»

(38) Førstvoterende fremhever videre i avsnitt 67 at det «vil kunne være nødvendig å se samtlige kontraktsdokumenter i sammenheng» når innholdet i konkurransegrunnlaget skal fastlegges.

HR-2023-534 («Slemdal»)

Objektiv tolking

- Særlig ved tolking av standardavtaler

Ved tolkingen av denne typen standarder må det foreligge sterke grunner for å fravike det tolkningsalternativet som følger av en naturlig forståelse av ordlyden, se HR-2020-228-A avsnitt 50 med videre henvisninger. Ordlyden er likevel ikke avgjørende alene. Som fremhevet i Rt-2010- 961 avsnitt 44 må ordlyden blant annet leses i lys av de formålene bestemmelsen skal ivareta, og andre reelle hensyn.

Domstolene liker ikke urimelige vilkår

Stryn Energi-dommen (Rt. 2009 s. 160)

Stryn Energi-dommen (Rt. 2009 s. 160)

Høyesteretts dom:

"I kontraktsforhold hvor det ikke er gjort unntak fra standardkontraktens varslingsregler, har spørsmålet om varslingsreglenes anvendelsesområde ingen praktisk betydning – de to bestemmelser må forstås på samme måte og har den samme frist. Når Stryn Energi og NCC har avtalt at fristen etter 22.5 bare skal være 24 timer, kan spørsmålet om hvilken varslingsregel som skal anvendes, derimot være av stor betydning. For sent varsel kan føre til bortfall av betydelige krav; i den foreliggende sak dreier det seg om over ni millioner kroner. Den svært korte fristen vil lett kunne føre til urimelige resultater. Jeg finner derfor at uklarheten om hvilken varslingsfrist som gjelder, må gå ut over byggherren Stryn Energi, som har formulert kontrakten. Etter dette legger jeg til grunn at varslingsregelen i punkt 8.5 kommer til anvendelse, slik at varsel må gis "uten ugrunnet opphold".

Endringskompetanse

- Den kvantitative begrensning i BHs endringskompetanse – 15%

Ordlyden (samme utgangspunkt i NS 8405 og 8406)

NS 8407 pkt 31.1:

Flere mulige tilnærminger:

1. Vederlagstilnærming: Hva har vederlaget økt?
2. Produkttilnærming: Er kontraktsgjenstanden endret?
3. «Pålegg»: Har BH gitt pålegg?
4. Årsakstilnærming: Hva har forårsaket tillegget – en endring eller svikt i BHs medvirkning?

31.1 Retten til å pålegge endringer

Byggherren kan ved endringsordre pålegge totalentreprenøren endringer.

En endring kan gå ut på at totalentreprenøren skal yte noe i tillegg til eller i stedet for det opprinnelige avtalte, at ytelsenes karakter, kvalitet, art eller utførelse skal endres, eller at avtalte ytelser skal utgå.

En endring må stå i sammenheng med det kontrakten omfatter, og ikke være av en vesentlig annen art enn det opprinnelige avtalte arbeidet. Er ikke annet avtalt, kan ikke byggherren pålegge totalentreprenøren endringer ut over 15 % netto tillegg til kontraktssummen.

Avvik i forhold til kontraktens mengdeangivelse på poster som skal avregnes etter enhetspriser (regulerbare poster), utgjør ingen endring med mindre avviket i vesentlig grad overstiger det totalentreprenøren burde ha tatt i betraktning ved inngåelsen av kontrakten.

Status og problemstillinger

CMS Kluge

1. Uenighet om hva som skal tas i betraktning når 15 %-grensen for BHs endringskompetanse skal fastlegges
 2. Uenighet om konsekvensen om grensen overskrides:
 - Hva kan ENT kreve av vederlag?
 - Hva skjer om BH ikke godtar ENTs krav?
- Finnes gode argumenter for forskjellige løsninger

Rt. 2014 s. 520 («Repstad») I

NS 8406 pkt. 28 - Avbestilling

NS 8406 pkt. 28: Reduksjon utover 15% av kontraktssummen = delvis avbestilling – gir ENT krav på erstatning

Gjelder «ved endringsarbeider», dersom ENTs «samlede vederlag» reduseres utover 15%

Hva med mengdereduksjoner? Inngår disse i beregningen av 15%?

Høyesterett:

- Ordlyden – «**reelle endringer etter punkt 19**»
- Ordlyden – «**samlede vederlag**»
- Ordlyden – la vekt på overskriften
- La vekt på «**historikken**» ved tolkingen. La til grunn at det forelå et «**bevisst valg**» av ordlyd

Dersom entreprenørens samlede vederlag etter fradrag og tillegg ved endringsarbeider reduseres med mindre enn 15 % av kontraktssummen, skal reduksjonen alltid behandles etter bestemmelsene om endringer. Dersom reduksjonen blir 15 % av kontraktssummen eller mer, anses hele reduksjonen som delvis avbestilling.

(27) Begge parter i saken har tatt ordlyden i standardens punkt 28 tredje ledd til inntekt for sitt syn. Slik jeg ser det, gir ikke en isolert lesning av dette leddet noen klare svar. Arendal kommune har på den ene side rett i at passusen «etter fradrag og tillegg ved endringsarbeider» kan tilsi at bare reelle endringer etter punkt 19 kan tas i betraktning. Etter punkt 19.1 fjerde ledd utgjør «[a]vvik i forhold til kontraktens mengdeangivelse på poster som skal avregnes etter enhetspriser» som hovedregel ingen endring. Unntak er gjort hvor «avviket i vesentlig grad overstiger det entreprenøren burde tatt i betraktning ved inngåelsen av kontrakten».

(28) Men som påpekt av ankemotparten, innebærer denne tolkningen samtidig at uttrykket «samlede vederlag» må gis et annet innhold enn det som er naturlig. Etter en språklig forståelse betyr dette den totale godtgjørelsen som entreprenøren faktisk har fått for det utførte arbeidet. Ved kommunens tolkning blir det samlede vederlaget i denne sammenheng en teoretisk størrelse, nemlig kontraktssummen fratrukket netto reduksjon som følge av fradrag og tillegg ved endringsarbeider.

(29) En språklig forståelse må ta hensyn til at punkt 28 gjelder avbestilling, jf. overskriften. Det må vektlegges ved tolkingen av de enkelte ledd i punktet. Som jeg kommer tilbake til, er det ikke naturlig å karakterisere en reduksjon i regulerbare mengder som en «avbestilling». Av andre ledd følger dessuten at avbestilling skal foretas skriftlig, noe som indikerer at det er tale om en særskilt formalisert ordning.

(30) Historikken har interesse ved tolkingen av punkt 28. Som jeg allerede har antydnet, hadde NS 3430 en tilsvarende bestemmelse i punkt 28.6. Der het det at det skulle anses som en delvis avbestilling «[d]ersom entreprenørens samlede vederlag etter fradrag og tillegg reduseres med mer enn 15 % av kontraktssummen». I motsetning til i de gjeldende standardene, fantes altså ikke presiseringen «ved endringsarbeider».

(34) Forslaget ble ikke vedtatt. I stedet ble bestemmelsen i NS 3430 punkt 28.6 videreført, men med tilleggset «ved endringsarbeider». Det er nærliggende å anta at dette var utslag av et bevisst valg, og at man ønsket en regel som bare ga rett til erstatning ved vederlagsreduksjon som følge av reelle endringer.

Rt. 2014 s. 520 («Repstad») II

- La vekt på systemet i kontrakten: egen spesialregel som regulerer når et mengdeavvik er en endring

(38) Punkt 19.1 fjerde ledd fremstår som en spesialregel om entreprenørens rettigheter ved mengdeavvik i kontrakter med regulerbare mengder. Når vesentlighetskravet er tilfredsstillt, slår endringsreglene inn. Entreprenøren kan da kreve vederlagsjustering etter punkt 22.2. Om et slikt *vesentlig* avvik også kan inngå i vurderingen etter punkt 28, gir saken ikke foranledning til å ta stilling til. Repstad Anlegg AS har ikke gjort gjeldende at avviket i vesentlig grad overstiger det selskapet burde tatt i betraktning. På bakgrunn av bestemmelsen i punkt 19.1 fjerde ledd fremstår det i hvert fall som lite naturlig om *ethvert* mengdeavvik skulle telle med ved vurderingen av om det er grunnlag for avbestillingserstatning etter punkt 28.

Oppsummering, ordlyden og systembetraktninger kunne ikke «rokkes» av «reelle hensyn»:

- (40) Historikken bak regelverket og overordnede systembetraktninger peker altså etter mitt syn nokså klart i retning av at en reduksjon i vederlaget som følge av mengdeavvik – i hvert fall så langt vesentlighetskravet i punkt 19.1 fjerde ledd ikke er oppfylt – ikke kan tas i betraktning ved vurderingen etter punkt 28 tredje ledd. Jeg kan ikke se at reelle hensyn rokker ved dette. Det er nok så at bestemmelsen er ment å beskytte entreprenørens forventning om fortjeneste. Men det ligger som nevnt i denne kontraktsmekanismens natur at entreprenøren ikke nødvendigvis kan forvente at mengdene – og dermed fortjenesten – blir helt som anslått. Dette må entreprenøren innenfor visse grenser ta høyde for. Den ene løsningen vil neppe være mer egnet til å forebygge tvister enn den annen. Jeg nevner i den forbindelse at ingen av partene har vist til avgjørelser eller praksis til konkret belysning av problemstillingen i saken.
- (41) Heller ikke risikosynspunkter kan føre til at ankemotpartens tolkning må legges til grunn. I utgangspunktet har entreprenøren risikoen for de kalkuleerte enhetsprisene. Som nevnt må det her tas høyde for visse avvik sammenlignet med de anslåtte mengdene. For øvrig er det ikke anført at kommunen kan bebreides for at anslagene over mengder ble for høye.

Overordnede hensyn bak bestemmelsen

ENT -> behov for å kunne disponere over sine ressurser

1. Der et byggherreforhold fører til økt ressursbruk -
> vil kunne påvirke ENTs produksjonsplanlegging og ressursbehov i øvrige prosjekter
 - Spiller ingen rolle for entreprenøren om det er pålagte endringer eller andre forhold BH har risikoen som er årsak
2. ENT kan ha tilbudt lave priser av ulike årsaker (eksempelvis sysselsetting for en periode), og en økning av arbeidene basert på kontraktens prisnivå vil kunne påføre entreprenøren tap

BH -> sterkt behov for at ENT fullfører **kontraktsarbeidene**

- Risikoregler i NS -> uforutsett «forventes» å oppstå, uten at dette er ønsket av noen, eller noen kan bebreides
 - ENT = forberedt på tilleggsarbeider
 - ENTs interesser ivaretas normalt gjennom «fullt oppgjør»
- Har BH valgrett -> enklere å akseptere en grense for hva ENT kan pålegges for å imøtekomme BH
- Samfunnsmessige hensyn: Hva er konsekvensen dersom man legger til grunn at ENT er fritatt fra utførelsesplikt også om noe uforutsett – altså en situasjon der BH ikke har valgrett, stanser prosjektet?
 - Ikke bare tillegget som stanses, men hele prosjektet

Overordnede hensyn bak bestemmelsen

- Sandvik

- I forrige årtusen - NS 3401 -> grunnlag for å oppstille et skille mellom i) endringer og ii) tilleggsarbeider for 15 %-begrensningen i byggherrens *endringskompetanse*?
- Sandvik -> må trekkes et skille, basert på en «bokstavtro» tolking:

NS 3401

11 Byggherrens rett til å foreta endringer

11.1 Byggherren har rett til å foreskrive endringer i arbeidet og til å pålegge entreprenøren å utføre tilleggsarbeid som står i sammenheng med det arbeidet kontrakten omfatter, og som ikke er av vesentlig annen art enn dette.

Entreprenøren er likevel ikke forpliktet til å utføre arbeid i tillegg til det kontrakten omfatter i større omfang enn svarende til 15 % av kontraktssummen.

«Byggherren kan beslutte endringer og bestille tilleggsarbeid. Noe skarpt skille er det ikke mellom de to forhold; det blir således en smakssak hvilken betegnelse en vil benytte hvor en øker dimensjoner og dermed arbeidsvolumet. En er likevel nødt til å trekke et skille, særlig fordi 11.1, annet ledd foreskriver at entreprenøren ikke er forpliktet til å utføre tilleggsarbeid i større omgang enn svarende til 15 % av kontraktssummen. Ved at det her er benyttet formuleringen 'arbeid i tillegg til det kontrakten omfatter' er det imidlertid markert at begrensningen bare gjelder for arbeidsoperasjoner som klart ligger utenfor den angivelse av arbeidet som kontrakten inneholder. Dimensjons- og volum-endringer omfattes således ikke, bare tilfelle hvor nye bygningskomponenter bringes inn, hvor en vei besluttet forlenget o.l.» (Sandvik 1977 s. 123)

- Viser at BHs hensyn ble ansett å veie tungt: Bare arbeider som «*klart ligger utenfor*» opprinnelig kontrakt

Kolrud: «NS 3430»

*«Den betraktes som **den balanserende motvekt til byggherrens frie rett til å pålegge endringer** innenfor grensen (Kolrud mfl (1992) s. 230)*

Kaasen: «Er endringsmekanismen egnet for å håndtere all dynamikk i tilvirkningskontrakter?»

*«Et sentralt element i endringsmekanismen er likevel en utfordring: Hvilke grenser skal settes for **bestillerens ensidige rett til å endre tilvirkerens ytelsesplikter**? ... Grensen kan angis kvantitativt, typisk 15 prosent-grensen i entreprisestandardene. ... Disse grensene, som det kan være utfordrende å fastlegge i praksis, gjelder **uttrykkelig bare endringer bestilleren har valgt å pålegge tilvirkeren å utføre** – altså der det foreligger en **styrende endring i form av en endringsordre**» (Festskrift til Simonsen s. 275)*

Ordlyd I

15% begrensingen -> NS 8407 **pkt. 31.1**

- Ikke i pkt. 32 -> irregulær endring
 - Ikke i pkt. 34 -> vederlag
- Ordlyden i pkt. 31.1 fremstår som en kompetansebegrensning: BH har ikke adgang til å bestille endringer utover 15% av kontraktssum (netto)

32 Irregulær endring

32.1 Endring i form av pålegg

Mottar totalentreprenøren pålegg uten at dette skjer i form av en endringsordre, skal han iverksette dette selv om han mener at pålegget innebærer en endring, dersom

- a) det er gitt av en person som har fullmakt til å gi endringsordre etter 31.3 første ledd, eller
- b) det er gitt av en person som har fullmakt til å kontrollere totalentreprenørens utførelse og pålegget er gitt under gjennomføring av personens ordinære oppgaver i prosjektet, eller
- c) det fremgår av arbeidstegninger, arbeidsbeskrivelser eller lignende utarbeidet av byggherren.

32.2 Totalentreprenørens varslingsplikt

Mottar totalentreprenøren pålegg som angitt i 32.1, skal han uten ugrunnet opphold varsle byggherren dersom han vil påberope seg dette som en endring. Gjør han ikke det, taper han retten til å påberope seg at pålegget innebærer en endring.

Bestemmelsen i første ledd gjelder også hvis totalentreprenøren mottar pålegg fra offentlig myndighet om en ytelse som innebærer en endring.

34.1 Retten til vederlagsjustering

34.1.1 Endringer

Partene har krav på justering av vederlaget dersom det foreligger en endring etter punkt 31 eller 32.

34.1.2 Svikt i byggherrens ytelser mv.

Totalentreprenøren har krav på justering av vederlaget som følge av forsinkelse eller svikt ved byggherrens ytelser etter punkt 22, 23 og 24, eller som følge av andre forhold byggherren har risikoen for.

Dersom totalentreprenøren vil kreve vederlagsjustering, skal han uten ugrunnet opphold varsle byggherren når han blir eller burde ha blitt klar over forholdene nevnt i første ledd. Krav på vederlagsjustering tapes dersom det ikke varsles innen fristen.

Ordlyd II

- Ordlyden i pkt. 31.1, inkl. overskriften, gjelder «endringer», se pkt. 31.1, tredje avsnitt:

31.1 Retten til å pålegge endringer

En endring må stå i sammenheng med det kontrakten omfatter, og ikke være av en vesentlig annen art enn det opprinnelig avtalte arbeidet. Er ikke annet avtalt, kan ikke byggherren pålegge totalentreprenøren endringer ut over 15 % netto tillegg til kontraktssummen.

- Regulære og irregulære endringer = **pålegg**
 - BH har valgmulighet
- Skulle en skille mellom regulære og irregulære endringer -> enkelt å omgå 15% begrensningen
- Neppe tvilsomt at 15% begrensningen gjelder **alle typer endringer**, både regulære endringer og irregulære endringer

31.3 Endringsordre

En endringsordre skal være skriftlig og gi beskjed om at det kreves en endring, samt hva endringen går ut på. Endringsordren må være gitt av byggherrens representant, jf. punkt 9, eller av en person med skriftlig fullmakt til å utstede slike.

32 Irregulær endring

32.1 Endring i form av pålegg

Mottar totalentreprenøren pålegg uten at dette skjer i form av en endringsordre, skal han iverksette dette selv om han mener at pålegget innebærer en endring, dersom

Ordlyd III

Hva med krav knyttet til svikt i BHs medvirkning?

- Ordlyd: «*endringer*»: Er «systemlogisk» noe annet enn svikt i BHs medvirkning
 - Pålegg = valgmulighet
 - Svikt i BHs medvirkning = risiko
- Systembetragtninger; eksempler: pkt. 34.1 og 50.3
 - Kan neppe hevdes at konsipistene hadde et tilfeldig forhold til terminologi?
- På den annen side: Ordlyden «endringer» – neppe til hinder for at også merarbeid som skyldes byggherresvikt kan utløse en endring -> altså at årsak til endring ikke er avgjørende (Jan Einar Barbo (1997) s. 45):
- «Avgjørende ... er om det arbeid **som pålegges** han ligger innenfor eller utenfor kontraktsforpliktelsene i forhold til deres innhold **før pålegget ble gitt**»

34.1 Retten til vederlagsjustering

Forskjellige prosedyreregler

Ikke varsel her

34.1.1 Endringer

Partene har krav på justering av vederlaget dersom det foreligger en endring etter punkt 31 eller 32.

34.1.2 Svikt i byggherrens ytelser mv.

Totalentreprenøren har krav på justering av vederlaget som følge av forsinkelse eller svikt ved byggherrens ytelser etter punkt 22, 23 og 24, eller som følge av andre forhold byggherren har risikoen for.

Dersom totalentreprenøren vil kreve vederlagsjustering, skal han uten ugrunnet opphold varsle byggherren når han blir eller burde ha blitt klar over forholdene nevnt i første ledd. Krav på vederlagsjustering tapes dersom det ikke varsles innen fristen.

Varsel her

50.3.2 Virkning av oppmannsavgjørelse

Partene skal innen én måned etter mottakelsen av oppmannsavgjørelsen skriftlig meddele hverandre om de vil akseptere avgjørelsen som bindende.

Oppmannens avgjørelse skal følges inntil avgjørelsen eventuelt fravikes ved avtale eller dom, dersom den gjelder spørsmål om:

- a) hvorvidt det foreligger en endring som nevnt i punkt 32;
- b) hvorvidt det foreligger forsinkelse eller svikt ved byggherrens ytelser, eller det foreligger andre hindringer for totalentreprenørens oppfyllelse som byggherren har risikoen for;

Ordlyd III forts.

ENT -> plikt til etter kontraktsinngåelse å
«undersøke byggherres ytelser og andre forhold
byggherren har risikoen for»

ENT -> varslingsplikt om det avdekkes forhold

BH -> skal gi «beskjed om hvordan
totalentreprenøren skal forholde seg». Er det
«nødvendig med tiltak som innebærer en
endring, skal byggherre **utstede endringsordre**»

- Bestemmelsen tilsier at forhold BH har risiko
for neste runde kan medføre en endring

NS 8407 – ENTs undersøkelsesplikt

25.1 Totalentreprenørens undersøkelse av forhold som kan forstyrre gjennomføringen av arbeidet under kontrakten

25.1.1 Undersøkelsesplikt

Totalentreprenøren skal som en del av sin produksjonsplanlegging undersøke byggherrens ytelser og andre forhold byggherren har risikoen for.

25.3 Byggherrens svarplikt

Når byggherren mottar et varsel etter 25.1.2 eller 25.2, skal han uten ugrunnet opphold besvare varselet og gi beskjed om hvordan totalentreprenøren skal forholde seg. Er det nødvendig med tiltak som innebærer en endring, skal byggherren utstede en endringsordre i samsvar med 31.3.

Ordlyd IV

- Foreløpig oppsummering

- Ordlyden angir at «endringer» gir begrensninger i BHs endringskompetanse / i ENT utførelsesplikt -> tilsier at **et årsaksperspektiv eller et påbudsperspektiv** er avgjørende, og ikke et **produktperspektiv**
 - «Endring» = regulære og irregulære endringer -> «pålegg»
 - Hva med nødvendige «pålegg» -> altså der det er tvingende nødvendig å endre kontraktsgjenstanden pga forhold BH har risiko for? Faller inn under ordlyden i pkt. 31.1
 - Hva med situasjoner der det ikke er nødvendig å gi «pålegg», men der ENT, som følge av forhold BH har risiko for, må gjøre endringer for å oppfylle fastsatte krav (NS 8407 pkt. 14.1)? Faller ikke inn under ordlyden i pkt. 31.1
 - Typisk «svikt i BHs medvirkningskrav» - «prosess» og ikke «produkt» -> krevende å anse som «endring»
 - Eksempel: Forsinkelser BH har risiko for påfører ENT merkostnader – forsinkende tegninger, forsinkede byggherrebeslutninger, forsinkede sideentreprenører osv
- Ordlyden -> støttes av sterke reelle hensyn, og av historikken bak bestemmelsen (NS 3401 og NS 3431)
 - BH har, der han er i en tvangssituasjon, behov for å få ferdig kontraktsgjenstanden, uten å gi ENT monopolstilling/rett til å stanse
 - ENTs interesser er i utgangspunktet ivaretatt gjennom krav på fullt oppgjør, men det bør være begrensninger i hvor mye BH ensidig kan pålegge ENT av endringer

Situasjonen der 15% grensen er overskredet?

Ikke regulert i NS 8407 (eller andre NS-standarder)

- Hva kan ENT kreve av tilleggsvederlag?
 - Utgangspunktet: Frie forhandlinger
 - ENT gir tilbud, BH godtar eller avslår
 - BH må kunne engasjere annen entreprenør – om dette er mulig
 - I praksis -> uenig om grensen er overskredet. Hva da?
 - ENT -> må fortsatt gi et tilbud
 - BH -> må fortsatt forholde seg til tilbudet
 - Hva om ENT velger å utføre uten at BH har avklart sitt ønske?
- Kan ENT ha en plikt til å utføre endringer utover 15% grensen?

LB 22-176712-BORG

- Tvist mellom NCC og Oslo kommune vedrørende bygging av Nye Jordal Amfi
- Utfordrende grunnforhold medførte omfattende tilleggsarbeider, og forsinkelser for prosjektet
- Partene tvistet om en rekke forhold, herunder entreprenørens rett til å kreve vederlag utover kontraktens avtalte rater for arbeid utover 15 % grensen i NS 8407: Krav på ca. NOK 67 mill. (32% prisøkning) – tilkjent NOK 13,5 mill
- Dommen er ikke rettskraftig, og påanket
 - Likevel god illustrasjon av ulike problemstillinger

Lagmannsrettens vurdering av om begrensingen kun omhandler «pålagte» endringer

Trolig enighet om at hvis det kommer et «pålegg» i form av en irregulær endringsordre er det omfattet av 15 % regelen

Punkt 31.1 viser til hva byggherren kan «pålegge» entreprenøren. Dette begrepet refererer imidlertid til byggherrens rett til ensidig å instruere entreprenøren og at entreprenøren da har en «hoppeplikt». Det sier ikke noe om årsaken til endringen. Lagmannsretten mener det er lite tvilsomt at også «uønskede» endringer og irregulære endringer, jf. NS 8407 punkt 32, er omfattet av grensen i punkt 31.1 tredje ledd.

Spørsmålet er om forhold som skyldes svikt i byggherrens ytelser (og ikke springer ut av et pålegg) også er omfattet av 15 % regelen

Lagmannsrettens vektlegging av ordlyd i andre bestemmelser

- Lagmannsrettens vurdering av ordlyd i NS 8407 pkt. 33.1 og 34.1
 - Skille mellom endringer på den ene side og svikt i byggherrens ytelser på den andre siden
 - Taler isolert sett for at begrensinger knytter seg til pålegg om endringer

Både i NS 8407 punkt 33.1 om totalentreprenørens krav på fristforlengelse og punkt 34.1 om retten til vederlagsjustering trekkes det likevel et skille mellom «endringer» og svikt i byggherrens ytelser etter punkt 22-24. Punkt 23 gjelder byggherrens risiko for uforutsette forhold ved grunnen, som i vår sak omfatter både Hovinkulverten, fjellforløp og fjellkvalitet. Vurdert isolert kan dette underbygge KIDs forståelse om at uforutsette forhold som medfører at byggherren «må» gjøre endringer, faller utenfor endringsbegrepet. Det er

34.1 Retten til vederlagsjustering

34.1.1 Endringer

Partene har krav på justering av vederlaget dersom det foreligger en endring etter punkt 31 eller 32.

34.1.2 Svikt i byggherrens ytelser mv.

Totalentreprenøren har krav på justering av vederlaget som følge av forsinkelse eller svikt ved byggherrens ytelser etter punkt 22, 23 og 24, eller som følge av andre forhold byggherren har risikoen for.

Dersom totalentreprenøren vil kreve vederlagsjustering, skal han uten ugrunnet opphold varsle byggherren når han blir eller burde ha blitt klar over forholdene nevnt i første ledd. Krav på vederlagsjustering tapes dersom det ikke varsles innen fristen.

Lagmannsrettens begrunnelse for at det likevel ikke er noe skille i forhold til 15 % begrensingen

- Henviser til NS 8407 pkt. 25.1 og 25.3:
Altså ENTs undersøkelsesplikt i forhold til BHs ytelser – som kan avdekke svikt

som medfører at byggherren «må» gjøre endringer, faller utenfor endringsbegrepet. Det er imidlertid ikke grunnlag for å trekke et slikt skille. I NS 8407 punkt 25.1 er det gitt bestemmelser som pålegger entreprenøren å undersøke byggherrens ytelser etter punkt 22-24, og eventuelt varsle om mangler. Dette medfører en svarplikt for byggherren, jf. NS 8407 punkt 25.3, og en plikt til å utstede endringsordre hvis det blir «nødvendig med tiltak som innebærer en endring». Hvis det skulle være uenighet om det foreligger en endring, vil entreprenøren eventuelt måtte sende varsel, altså en endringsanmodning, etter punkt 32. Det vises til kommentarene til punkt 25.3 i Nordtvedt m.fl. side 367:

Dersom byggherren unnlater å utstede endringsordre, og totalentreprenøren på sin side mener at endringsordre skulle vært utstedt, må totalentreprenøren varsle i tråd med 32.2. I motsatt fall vil han tape retten til å påberope at forholdet utgjør en endring.

Partene har også opptrådt i samsvar med en slik forståelse ved at de gjennomgående har benyttet endringsbestemmelsene uavhengig av årsaken til endringen.

Hva gjelder undersøkelsesplikten?

- NS 8407 punkt 25.1.1 er en undersøkelsesplikt dersom entreprenøren gjennom sin produksjonsplanlegging avdekker at det er mangler knyttet til byggherrens ytelser

- Om byggherreforhold avdekkes: Varslingsplikt for entreprenør jf. punkt 25.1.2
 - Utslag av lojalitetsplikt – plikt til å bidra til å unngå unødvendig tap
 - Viser til pkt. 33 og 34.

25.1.1 Undersøkelsesplikt

Totalentreprenøren skal som en del av sin produksjonsplanlegging undersøke byggherrens ytelser og andre forhold byggherren har risikoen for.

Undersøkelsen har som mål å avdekke forhold som vil kunne forstyrre totalentreprenørens gjennomføring av arbeidet under kontrakten, og skal særlig legge vekt på:

- a) om løsninger eller annen prosjektering byggherren har risikoen for er ufullstendige, inneholder uoverensstemmelser eller andre svakheter,
- b) om det er nødvendig med grunnundersøkelser, eller om de foretatte undersøkelser er utilstrekkelige,
- c) om det er feil ved materialer eller andre ytelser byggherren har levert, og
- d) om det fysiske arbeidsgrunnlaget eller forhold ved grunnen er slik totalentreprenøren kunne forvente etter kontrakten.

Undersøkelsen skal skje i god tid før den aktuelle informasjonen eller leveransen skal benyttes. Når det gjelder materialer som leveres av byggherren, skal totalentreprenørens undersøkelse skje snarest mulig etter levering.

Varslingsplikt:

25.1.2 Varslingsplikt

Totalentreprenøren skal varsle byggherren uten ugrunnet opphold etter at han blir eller burde ha blitt oppmerksom på at det forelå forhold som nevnt i 25.1.1.

Varsler han ikke innen fristen, kan byggherren kreve erstatning for tap som kunne vært unngått ved rettidig varsel.

Dersom totalentreprenøren vil kreve fristforlengelse eller vederlagsjustering som følge av forhold nevnt 25.1.1, skal kravet varsles og behandles etter bestemmelsene i punkt 33 og 34.

- NS 8407 punkt 25.3 pålegger BH en svarplikt

25.3 Byggherrens svarplikt

Når byggherren mottar et varsel etter 25.1.2 eller 25.2, skal han uten ugrunnet opphold besvare varselet og gi beskjed om hvordan totalentreprenøren skal forholde seg. Er det nødvendig med tiltak som innebærer en endring, skal byggherren utstede en endringsordre i samsvar med 31.3.

- Eks 1: Hvis grunnforholdene er annerledes enn ENT hadde grunn til å forvente er det ikke sikkert at det er nødvendig med tiltak som innebærer en endring
 - SVV: «*Vegen er akkurat slik som bestilt*»
 - Konsekvensen -> at ENT må bruke mer ressurser enn ENT hadde kalkulert med – funksjonskravene og byggherrens beskrivelse av kontraktsgjenstanden forblir den samme
 - I så fall kommer ikke noe pålegg

BHs svarplikt forts.

- Eks 2: Uforutsette forhold gjør at det er umulig å oppfylle avtalte krav i medhold av NS 8407 punkt 14.1

14.1 Avtalte krav

Totalentreprenøren skal levere kontraktsgjenstanden i overensstemmelse med avtalte krav. Kontraktsgjenstanden skal være i samsvar med kontraktsdokumentene med tilhørende tegninger, modeller og beskrivelser, bortsett fra det som er særlig unntatt, eller som klart ikke er ment å gjelde.

- I så fall må BH ta stilling til hva som skal gjøres, og det er «nødvendig» med et pålegg for at man skal komme videre i prosjektet.
 - Eksempel: Arkitektoniske løsninger beskrevet i kontraktsdokumentene kan ikke ENT endre, selv om det under utførelsen viser seg at løsningene ikke er byggbare som følge av forhold byggherren har risikoen for
 - Avtalte krav må da endres, og BH må komme med pålegg om hvilken ny løsning som skal velges (alternativt om prosjektet skal stanses)

CMS Kluge

**100 millioner i
overskridelser**

Bør 25.3 være avgjørende for 15 % grensen?

- Fornuftig å skille mellom de tilfeller hvor det er nødvendig å pålegge en endring som følge av at forhold BH har risikoen for har materialisert seg, og de tilfeller hvor det kun er ENTs gjennomføring som blir annerledes enn entreprenøren hadde grunn til å forvente?
 - Avgjørende kan like gjerne være hva som var årsaken til merarbeidet? Og at uønsket risikomaterilisering behandles likt?

Reelle hensyn

- Er det rimelig og rettferdig at det skal være forskjell i plikten til å utføre arbeid utover 15 % grensen i tilfeller hvor det er nødvendig med et pålegg vs tilfeller hvor det foreligger svikt i byggherrens ytelser eller andre forhold byggherren har risikoen for?
- Hva med BHs behov for å få kontraktsgjenstanden fullført? Stemmer LMRs vurdering med de reelle hensyn som ble ansett å ligge bak NS 3401 og 3431?

Lagmannsretten er enig med tingretten i at formålet med bestemmelsen støtter NCCs tolkning. Det vises til tingrettens dom side 142:

Formålet med bestemmelsen støtter også en slik tolkning. Totalentreprenøren har bundet seg til en kontrakt på visse forutsetninger, og bør ikke være bundet av disse dersom forutsetningene endrer seg i vesentlig grad. Retten er enig med NCC at 15 %-grensen langt på vei kan ses på som en avtaleregulering av hva som anses som relevante bristende forutsetninger. Det er uten betydning for entreprenøren om forutsetningene «brister» som følge av forhold byggherren ønsker seg eller ikke – konsekvensene for entreprenøren blir de samme.

Det ville gi liten mening om punkt 31.1 tredje ledd skulle forstås slik at eksempelvis KIDs beslutning om å føre Hovinkulverten gjennom bygget skulle falle utenfor bestemmelsen. En forståelse som utelukker endringer der byggherren ikke har hatt en «reell valgmulighet», er dessuten vanskelig å praktisere. I mange tilfeller vil byggherrens «reelle valgmulighet» bero på økonomiske avveininger, og ikke fysiske/tekniske begrensninger.

Nærmere om konsekvensen av at grensen er overskredet - forhandlingssituasjon

- Hvis ENT stanser – og tar feil med hensyn til grensen er nådd – BH kan få hevingsrett som følge av forsettlig kontraktsbrudd
 - Risikabel øvelse for ENT
- BH ofte i realiteten ingen alternativer – og ønsker sterkt at ENT fortsetter arbeidene

ENT fortsetter arbeider, ikke enig om pris

- Lagmannsrettens syn på den praktiske situasjonen hvor ENT fortsetter arbeidene, men partene ikke blir enig om pris
 - Gode grunner for seg at en ikke skal stanse opp, men ta diskusjonene om pris og innslagspunkt i etterkant

Lagmannsretten er imidlertid enig med tingretten i at NCC for sin del ikke har akseptert at arbeidene utføres til kontraktens opprinnelige rater, slik som anført av KID. Etter lagmannsrettens syn hadde NCC tatt tilstrekkelig forbehold om en regulering av prisene. Det er ikke tale om et generelt forbehold slik som KID har anført med henvisning til blant annet Giverholt m.fl. side 478. Som fremhevet av tingretten, følger det av NS 8407 punkt 35.1 at NCC hadde en plikt til å utføre arbeidet ved en uenighet om vederlaget. Selv om bestemmelsen muligens ikke kommer direkte til anvendelse i en situasjon der grensen i punkt 31.3 tredje ledd er overskredet, var det likevel ikke noe reelt alternativ for noen av partene at NCC stoppet arbeidet hver gang partene ikke kom til enighet om vederlaget for endringsarbeider.

Lagmannsrettens vurdering av vederlag når det ikke oppnås enighet om pris

- Sluttes seg til «gjengs pris» som lagt til grunn i LA-2017-194079
 - Begrensingen til «gjengs pris» skal ifølge lagmannsretten sikre BH mot at ENT utnytter situasjonen på en urimelig måte...

Dette innebærer at vederlaget for endringsarbeider etter at 15 prosent-regelen var overskredet, og i mangel av avtale mellom partene, var gjengs pris. Det kan i den forbindelse vises til kjøpsloven § 45 som en generell norm for prising, jf. Erlend Haaskjold, Obligasjonsrett, En innføring, 1. utgave, side 88-89. Et slikt utgangspunkt vil også bidra til å redusere risikoen for at en entreprenør utnytter situasjonen ved å kreve urimelig høye priser av en byggherre som har begrensede valgmuligheter.

Nærmere om «gjengs pris»

- Lagmannsretten viser til følgende uttalelse fra LA-2017-194079:
 - «gjengs pris» - basert på en forutsetning om hva det vil koste å få en annen entreprenør til å utføre de aktuelle arbeidene
 - Ikke enkel å praktisere en slik regel
 - Entrepriserettens deklarasjoniske hovedregel for vederlagsberegning er kostnader med tillegg av et sedvanlig påslag, jf også NS 8407 punkt 30.1
 - Ikke utenkelig at dette prinsippet er nærmere å anvende i en situasjon hvor byggherrerisiko har materialisert seg og som må overvinnes for å fullføre kontraktsgjenstanden

Lagmannsretten legger til grunn at utgangspunktet for prisingen må være forhandlinger mellom partene. I denne saken avviste imidlertid byggherren slike forhandlinger med henvisning til at 15 prosentgrensen ikke var overskredet [...] Samtidig måtte entreprenøren utføre tilleggsarbeidene for at kontraktarbeidet skulle fortsette. I en slik situasjon mener lagmannsretten at entreprenøren kan fastsette prisene så lenge disse ikke overstiger gjengs pris. Lagmannsretten finner at entreprenørens påslag på 25 prosent i forhold til kontraktens priser ikke overstiger gjengs pris. Det ville åpenbart vært langt dyrere å engasjere en annen entreprenør for å utføre arbeidene [...]

Eks Barbo «Kontraktssomlegging» (1997) s. 85:

«For eventuelle endringsarbeider utover 15%-grensen, må vederlaget i mangel av avtale fastsettes etter regningsprinsippet»

Enkelte andre utfordringer med lagmannsrettens løsning

- Skal ENT kunne stanse ved 80 % ferdiggrad av kontraktsarbeidene fordi eksempelvis uforutsette grunnforhold har medført økt vederlag med 35 % i starten av prosjektet?
 - Eller har ENT rett til å stanse allerede ved 15 % økt vederlag knyttet til de uforutsette grunnforholdene, selv om det gjenstår 85 % av opprinnelige kontraktsarbeider som ikke kan utføres før man får gjennomført de nødvendige tilleggsarbeidene
 - ENT krav på avbestillingserstatning i en slik situasjon?

ENTs behov ved materialisering av BH-risiko ivaretas med en retts teknisk enklere løsning?

- Om omfanget av tilleggsarbeider som følge av forsinkelse eller svikt i BHs ytelser endrer forutsetningene for ENTs priser -> ikke gitt at kontraktens rater skal legges til grunn selv om ENT har plikt til å fullføre kontraktsarbeidene
 - Læren om bristende forutsetninger kan komme til anvendelse, slik også lagmannsretten legger til grunn
 - Ordlyden i NS 8407 punkt 34.2.2 er relativt vid for å utfylle med et rimelig resultat
 - Justerte enhetspriser finnes det også hjemmel for i NS 8407 34.3.2
- Motsatt – selv om 15% begrensningen er overskredet, ikke gitt at ENT ikke har fullføringsplikt
 - Kan forankres i den alminnelig lojalitetsplikt

34.2.2 Alminnelige regler for vederlagsjustering

Justering av vederlaget skal skje etter bestemmelsene i 34.3 og 34.4, med mindre byggherren har akseptert et tilbud fra totalentreprenøren om slik justering.

Ved økte utgifter på grunn av nedsatt produktivitet og forstyrrelser på annet arbeid, jf. 34.1.3 annet ledd, skal reglene i 34.3 og 34.4 anvendes så langt de passer. Dersom slik vederlagsjustering skal skje etter reglene om regningsarbeid, men totalentreprenøren mener at deler av disse ikke kan anvendes, skal han uten ugrunnet opphold sende et begrunnet varsel om dette. Totalentreprenøren skal under enhver omstendighet holde byggherren løpende orientert om kostnadsutviklingen.

NS 8407

3 Plikt til samarbeid og lojalitet

Partene er forpliktet til å samarbeide og vise lojalitet under gjennomføringen av kontrakten.

At kontrakter må suppleres og utfylles er ikke noe nytt

- Oppsummert i Tirannadommen, jf RG 1992 728

*Voldgiftsretten finner at det er en situasjon av denne art som foreligger i nærværende tvist. Innenfor det ikke-kontraktsregulerte område må det da foretas en supplerings av kontrakten med støtte i deklarasjonisk rett, eller, hvor dette ikke gir et sikkert svar, på grunnlag av en vurdering av hvilken av de mulige løsninger som vil gi **det mest hensiktsmessige og rimelige resultat**.*

**TO BE
CONTINUED...**

An aerial photograph of a long, curved bridge spanning a large body of water. The bridge has a single lane in each direction and is supported by several concrete pillars. The water is a deep blue, and the sky is a lighter blue with scattered white clouds. In the background, there are green mountains. The bridge starts from a grassy area in the foreground and curves towards the right, ending on a small island. A car is visible on the bridge. The overall scene is bright and scenic.

CMS Kluge